

СЛАВОВА Л. Л.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОГНІТИВНІ МЕТАФОРИ У СТРУКТУРІ КОНЦЕПТУ ПОЛІТИК
(на матеріалі американського та українського політичного дискурсу)

У статті виокремлено основні метафоричні моделі в структурі концептів ПОЛІТИК та POLITICIAN, а також проаналізовані метафори війни та спортивної гри, що об'єднані концептуальним полем змагання.

Ключові слова: концепт, когнітивна метафора, метафорична модель.

В статье выделяются основные метафорические модели в структуре концептов ПОЛИТИК и POLITICIAN, а также проанализированы метафоры войны и спортивной игры, которые объединены концептуальным полем соревнования.

Ключевые слова: концепт, когнитивная метафора, метафорическая модель.

The article considers singling out basic metaphoric models in the structure of the concept POLITICIAN in American and Ukrainian lingocultures, as well as analyses metaphors of war and sports game, which are united by a conceptual field of competition.

Key words: concept, cognitive metaphor, metaphoric models.

Система концептуальних метафор, що функціонують у мові, є узагальненим досвідом взаємодії людини з оточуючим світом [1:9]. Метафоричні моделі конкретної мови в одних своїх аспектах відображають сучасний стан суспільства, національну культуру, і національний менталітет, в інших – типові для “західного” (європейсько-американського) культурного простору, а по-третє – мають загальнолюдський характер [2:182]. Оскільки система метафоричних моделей є важливою частиною національної картини світу, то аналіз метафорики в американському та українському політичному дискурсі має встановити специфічні образи відповідної лінгвокультури, що і зумовлює **актуальність** нашого дослідження. **Мета** статті полягає у визначенні основних метафоричних моделей у структурі концепту ПОЛІТИК та POLITICIAN та аналізі метафори війни та спортивної гри, що об'єднані концептуальним полем змагання. **Об'єктом** дослідження є одиниці вторинної номінації, що виступають вербалізаторами метафоричних моделей. **Предметом** дослідження є особливості функціонування зазначених одиниць на позначення діяльності політичних діячів в американській та українській лінгвокультурах.

ПОЛІТИК у складі фрейму ПОЛІТИКА посідає чільне місце суб'єкта, і є ім'ям, яке конденсує в собі фреймові ресурси. Ім'я *політик* згортає у себе структуру усього фрейму, тому до виділених метафоричних моделей ввійшли не лише суб'єктні компоненти, що пояснюється феноменом імені [3], процесом номіналізації та технологіями нейролінгвістичного програмування (НЛП).

Дослідження метафори та опис її моделей у лінгвокогнітивному аспекті є об'єктом дослідження багатьох вітчизняних та українських мовознавців. Про них писали, зокрема Дж. Лакофф, М. Джонсон [4], А. М. Баранов [5], А. П. Чудінов [2], В. Вовк [6], В. Різун [7], І. Філатенко [8], Г. Яворська [9], А. О. Худолій [10], Х. Дацишин [11], Ю. А. Ольховікова [12] та ін.

Термін концептуальна (когнітивна) метафора ввійшов у науковий обіг завдяки роботі Дж. Лакоффа і М. Джонсона [4]. Ці дослідники розрізняють три типи метафор [4]:

- **онтологічну** – метафори сутності та субстанції: *I think everybody knows now we are in the worst financial crisis since the Great Depression.* [20].

- **орієнтаційну**, що надає поняттю просторову орієнтацію (*the top down, the bottom up*):

And most importantly, I believed that change does not happen from. It happens from the bottom up [21].

Вектори “угору-уперед-праворуч” мають позитивну оцінність, а вектори “униз-назад-ліворуч” – негативну. Це яскраво показують міфологічні словники, словники символів. Серед базових концептуальних метафор слід виділити проаналізовані метафори ПРОСТОРУ, зокрема протиставлення верху та низу, яке є особливо значущим у політичній сфері і реалізується в опозиціях вищості / нижчості у суспільній ієрархії.

- **структурну**, коли одне поняття структурно метафорично упорядковується у термінах іншого, тобто залучає інтеграцію сфери-джерела та сфери-цілі [4:35].

Метафоричність притаманна сприйняттю та опису об'єктивної реальності у мисленні / мові людини. Сутність метафоричності полягає в описі реалії однієї сфери життєдіяльності через номінації інших сфер [4; 14; 15]. Метафори об'єктивують знання, зокрема політиків, про соціально-політичну реальність своєї країни та світу в

цілому в категоріях інших сфер (онтологічної, просторової, структурної).

Як зазначала В. М. Телія [16:26–52], у слові, яке вживано у переносному значенні, завжди залишається пам'ять про його первісне, пряме значення. Зв'язуючим елементом переносного і прямого значення є спільні семи, які слугують семантичною основою для метафоричного переносу назви. Такий елемент дозволяє в'яснити, чому понятійна структура сфери-джерела підходить для позначення елементів іншої концептуальної сфери. Система метафоричних моделей як важлива частина національної мовної картини світу, національної ментальності [2:131] тісно пов'язана з соціально-політичними реаліями. Метафорична модель не як поняттєва сфера-джерело з усіма можливими зв'язками її елементів (А. М. Баранов та Ю. М. Караулов), а як динамічна структура (Л. О. Кудрявцева) розкриває когнітивний механізм утворення метафори, тобто демонструє взаємодію сфери-джерела та сфери-цілі. Концептуальна метафора не тотожна метафоричній моделі. Вона є ментальною операцією, яка породжує нове знання, а метафорична модель лише віддзеркалює цей механізм [8].

Якщо політичні реалії уподібнюються певному артефакту, тоді реалізується артефактна метафорична модель. Якщо людині, соціальному або природному феномену – антропоморфна, соціоморфна і природоморфна. Концептуальна метафора синтезує пізнавальні процеси та мовну компетенцію не тільки окремої особистості, а й усієї лінгвокультурної спільноти. Найбільш актуальні та типові метафоричні моделі подані у таблиці 1 за спадною активністю.

Таблиця 1

США	Україна
ПОЛІТИЧНІ РЕАЛІЇ –ВІЙНА	СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ – ВІЙНА
ПОЛІТИКА	– ПОЛІТИКА –
СПОРТ	ТЕАТР
ДЕРЖАВА	- ПОЛІТИКА –
БУДИНОК	СПОРТ
ПОЛІТИКА	– ПОЛІТИЧНІ РЕАЛІЇ

ТЕАТР	– ПРИРОДНІ ЯВИЩА
СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНЕ	ПОЛІТИЧНІ РЕАЛІЇ – ТРАНСПОРТНІ
ЖИТТЯ – ПРИРОДА	ЗАСОБИ
СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНЕ	СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНЕ
ЖИТТЯ	– ЖИТТЯ –
КУЛІНАРІЯ	КУЛІНАРІЯ
ПОЛІТИЧНІ РЕАЛІЇ – ТРАНСПОРТНІ	СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНЕ
ЗАСОБИ	ЖИТТЯ – БУДИНОК,
ПОЛІТИЧНІ РЕАЛІЇ - ХВОРИЙ	ПОЛІТИЧНІ РЕАЛІЇ – ХВОРОБА
ОРГАНІЗМ	
ПОЛІТИЧНІ РЕАЛІЇ – ЛЮДСЬКИЙ	
ОРГАНІЗМ	
НАЦІЯ – СІМ'Я	
СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНЕ	
ЖИТТЯ	–
СВІТЛО / ТЕМРЯВА	

Політична дійсність метафорично представляється як змагання, метою якого є перемога. Метафори війни та спортивної гри об'єднані концептуальним полем змагання. Політичні перегони є свого роду змагання. Детально проаналізуємо дві метафоричні моделі, які входять у трійку найактивніших та об'єднуються концептуальним полем змагання. * позначатимемо індекс частотності вживаності вербалізаторів: *1 – від 1-5, *2 – від 6 до 10, *3 – від 11 – 15, *4 – від 16 – 20 і т.д.

Особливого поширення набуває в суспільно-політичній сфері універсальна **метафора ВІЙНИ**.

Спільною семою, що слугує семантичною основою для метафоричного переносу назви, є *fight, armed conflict*. Поняттева

сфера-джерело зазначеної метафоричної моделі перебувають в інтегративному просторі БОРОТЬБА.

Метафорична модель **ПОЛІТИЧНІ РЕАЛІЇ – ЦЕ ВІЙНА** в американському політичному дискурсі (нараховує понад 200 метафоричних слововживань) (*war* (*5), *hero* (*4), *innocent victims* (*4), *worship* (*3), *Political Battle* (*5), *Political Struggle* (*5), *a battalion* (*2) *of lawyers*, *a fighter* (*25), *the head warrior* (*3), *Republican rivals* (*3), *defenders* (*2), *players in this struggle* (*1), *political battle* (*4), *political struggle* (*3), *fight* (*5), *attack* (*4), *struggling for* (*4), *to beat* (*3), *political brinkmanship* (*1), *legal skirmishing* (*1), *clashed* (*2), *initiated the hostilities* (*2)) містить наступні компоненти:

- **учасники бойових дій** (*a battalion of lawyers*, *a fighter*, *the hero*, *the head warrior*, *innocent victims*, *Republican rivals*, *players in this struggle*, *defenders*).

- **бойові дії** (*declaring war*, *advertising war*, *sink*, *political battle*, *political struggle*, *fight*, *attack*, *is involved in two wars*, *struggling for*, *to beat*, *political brinkmanship*, *legal skirmishing*, *to take back our country*, *clashed* *initiated the hostilities*).

- **місце бойових дій** (*political trenches*).

- **наслідки бойових дій** (*the wounds of war*):

- **зброя** (*full arsenal*, *action tank*, *Republican attack machine*):

Структура фрейму боротьба включає такі позиції:

1. Ім'я дії: *Війна*.

2. Актант-суб'єкт: *a battalion of lawyers*, *a fighter*, *the hero*, *the head warrior*, *innocent victims*, *players in this struggle*, *defenders*.

3. Актант-об'єкт: *Republican rivals*.

4. Атрибут актант-суб'єкта: *full arsenal*, *action tank*, *Republican attack machine*.

5. Мотив: *victory*.

6. Локатив: *political trenches*.

Метафорична модель **СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ – ВІЙНА** в українському політичному дискурсі включає фрейм БОРОТЬБА, що складається з таких слотів:

1) бойові дії та зброя (*фронт* (*3), *політичний бій* (*4), *політична війна* (*4), *маневри* (*5), *політична зброя* (*3));

2) збройні сили (*бійці* (*3), *армія* (*3), *партизани* (*1), *окупанти* (*2), *політичний противник* (*5)).

Структура фрейму боротьба включає такі позиції:

1. Ім'я дії: *Війна*.
2. Актант-суб'єкт: *бійці, армія, партизани*.
3. Актант-об'єкт *політичний противник*.
4. Атрибут актанта: *зброя*.
5. Мотив: *перемога*.

Метафорична модель “Суспільно-політичне життя – війна” (модель включає понад 150 метафоричних слововживань) об'єктивована компонентами (*політичний бій, політична війна, фронт, політичний противник, маневри, партизани, окупанти, бійці, армія, політична зброя*) реалізується у сучасному українському політичному дискурсі і явлена такими вербалізаторами:

фронт, політична війна, політичний бій, зброя, маневри (**тематична група бойові дії та зброя**):

Бійці, армія, партизани, окупанти, політичний противник, опонент (**тематична група збройні сили**):

Фрейм “Збройне протистояння” досліджувався У. Карпенко-Іванова, авторка у ядерній позиції Ім'я дії фрейму “Збройне протистояння” виділяє концепт “Війна”, концепти “Бій”, “Пир” та специфічні для російської культури “Сражение”, “Поединок”, “Набег”. Периферію цього концепту заповнюють концепти “Молодець”, “Брат”, “Сын”, “Удаль”, “Отвага” [17:208].

Група концептуальних метафор моделі **Суспільно-політичне життя – війна** починається з виділення властивостей подібності в гетерогенних об'єктах і фіксує цю подібність у мовній формі тотожності [18:67]. Так, компонентами фрейму ПОЛІТИК є члени партії – це бійці, партія – це національна армія, державні установи правопорядку – окупанти, діяльність партії – маневри, індустрія – політична зброя, представники різних партій – політичні противники. Г. Яворська досліджує фрейм ВІЙНА, у межах якого розглядаються противники [19:100].

Спільною семою, що слугує семантичною основою для метафоричного переносу назви в американському політичному дискурсі, є *fight, armed conflict*, а в українському – *збройна боротьба*. Фрейм БОРОТЬБА в українському політичному дискурсі

включає слоти: 1) бойові дії та зброя (*фронт, політичний бій, політична війна, маневри, політична зброя*); 2) збройні сили (*бійці, армія, партизани, окупанти, політичний противник*). В американському політичному дискурсі: 1) бойові дії, їх місце та наслідки; 2) зброя; 3) збройні сили;

Термінальні позиції у структурі фрейму БОРОТЬБА в американському та українському політичних дискурсах практично співпадають, окрім позиції Локатив, яка відсутня в українській метафоричній моделі. У статистичному відношенні кількість вербалізаторів та індекс частотності їх вживання є більшим в американському політичному дискурсі (приблизно 150 – в українському та 200 – в американському). Щодо аксіологічного компонента у структурі фреймів, то слід зазначити, що він здебільшого характеризується як негативний, що пояснюється агресивним характером військових дій та збройної боротьби.

Наступна сфера-джерело, що слугує підґрунтям метафоричної експансії у політичну дійсність, є спорт. Спільними семами, що слугують семантичною основою для метафоричного переносу назви, є *competitive physical activity, participants, a set of rules*.

Метафорична модель ПОЛІТИКА – ЦЕ СПОРТ (нараховує понад 100 метафоричних слововживань) включає такі компоненти фрейму:

- 1) види спорту і спортивні ігри (*game (*3), race (*4), wrestling mogul (*1), political hardball (*2)*);
- 2) учасники спортивних подій (*political/ regional/ great player (*5), chief rival (*4)*);
- 3) спосіб ведення гри, правила гри (*presidential contests (*4), bitter round boxes with the gloves off (*1), playing field (*4), political arena (*3)*);
- 4) процес і результат спортивних змагань (*lose the race (*3), defeat (*3), fall behind (*3), the contest lurched toward an unpredictable finish (*1)*).

Структура фрейму СПОРТ включає наступні термінальні позиції:

1. Ім'я дії (Sport).
2. Актант-суб'єкт (player).
3. Актант-об'єкт (chief rival).

4. Властивості актант-суб'єкта (political, regional, great).
5. Властивості актант-об'єкта (chief).
6. Мотив (to win).

Спортивні ігри відіграють важливу роль в американському суспільстві. Метафорична експансія спортивної лексики у політичну сферу дозволяє сприймати діяльність політиків як спортивне змагання за певними правилами, тобто з дотриманням певних угод. Метафори зі сфери боксу передають жорстокість політичних баталій (*boxes with the gloves off*).

Метафорична модель ПОЛІТИКА – ЦЕ СПОРТ (нараховує 80 метафоричних слововживань) включає такі компоненти фрейму:

- 1) види спорту і спортивні ігри (*політичний футбол, футбольно-політичні ігри*);
- 2) учасники спортивних подій (*діючі гравці, політичні гравці*);
- 3) спосіб ведення гри, правила гри (*усунути з політичного поля, політична метушня під час політичних змагань, правила гри, дебати нижче пояса, фінішна позначка*).

Структура фрейму Спорт включає такі позиції:

1. Ім'я дії: *спорт*.
2. Актант-суб'єкт: *учасники спортивних подій*.
3. Мотив: *перемога*.

Спортивна метафора використовується у ЗМІ для визначення правил політичної гри:

- *політичний футбол (*3), футбольно-політичні ігри (*3)*, які формують тематичну групу **види спорту і спортивні ігри**:

- вербалізаторами *діючі гравці, політичні гравці (*2)*, які формують тематичну групу **учасники спортивних подій**:

- вербалізаторами *боротьба без правил (*2), усунути з політичного поля (*3), політична метушня під час політичних змагань (*3), правила гри (*4), дебати нижче пояса (*3), фінішна позначка (*2), виводити на політичну арену (*3)*, які формують тематичну групу **спосіб ведення гри, правила гри**:

У групі спортивних метафор **ПОЛІТИКА – ЦЕ СПОРТ** правила гри – це спосіб взаємодії між владою та опозицією, дебати нижче пояса – не етикетні теми дискусій, діючі гравці – політики. Таким чином, спільними семами, що слугують семантичною основою для метафоричного переносу назви Спорт, є *competitive*

physical activity, participants, a set of rules та *правила діяльності людей, фізичні та інтелектуальні здібності* відповідно в американському та українському політичному дискурсі. Індекс частотності вживань вербалізаторів метафоричної моделі 100 в американському та 80 – в українському. Компонентами фрейму СПОРТ в американському політичному дискурсі є 1) види спорту і спортивні ігри; 2) учасники спортивних подій; 3) спосіб ведення гри, правила гри; 4) процес і результат спортивних змагань. І в українському – 1) види спорту і спортивні ігри; 2) учасники спортивних подій; 3) спосіб ведення гри, правила.

Структура фрейму СПОРТ в американському та українському політичному дискурсі відрізняється. Термінальні позиції фрейму SPORT включають: ім'я дії (Спорт), актант-суб'єкт (*player*), актант-об'єкт (*chief rival*), властивості актант-суб'єкта (*political, regional, great*), властивості актант-об'єкта (*chief*), мотив (*to win*); а в українському – ім'я дії: *спорт*, актант-суб'єкт: *учасники спортивних подій*, мотив: *перемога*.

Проаналізовані термінальні позиції базових фреймів виявляють спільні та відмінні компоненти, що пояснюється характером перебігу суспільно-політичних процесів в окремій лінгвокультурі. Аксіологічний компонент зазначених фреймів відображає, зокрема оптимістичне / песимістичне бачення феноменів політичного життя певної країни, як ЗМІ, так і самими політиками. Спільність когнітивно-концептуальних засад у формуванні когнітивної метафори виходить з універсальних когнітивних моделей категоризації та семантизації. Спільність сучасної політичної метафорики зумовлено глобалізаційними тенденціями розвитку та поширенням медійної комунікації. Глобалістичні тенденції сучасної світової політики проявляються у зближенні національних картин політичного світу, що відображається і в концептуальних метафорах, вивчення яких дозволило виявити загальні тенденції метафоричної репрезентації політичної реальності. Порівняння метафоричної картини світу, яка представлена в американській та українській культурі, найбільш яскраво виявляються особливості національного сприйняття політичної дійсності. **Перспектива** дослідження вбачається у детальному аналізі кулінарної та театральної метафор у сфері американського та українського політичного дискурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов А. Н. Предисловие редактора / А. Н. Баранов // Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон / [пер. с англ. ; под ред. и с предисл. А. Н. Баранова]. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – С. 7
2. Чудинов А. П. Политическая лингвистика / А. П. Чудинов. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 256 с.
3. Лосев А. Ф. Философия шимени / Алексей Лосев. – М. : Акад. проект, 2009. – 300 с.
4. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : University of Chicago Press, 2003. – 276 p.
5. Баранов А. Н. Лингвистическая экспертиза текста: теория и практика : [учебн. пособие] / А. Н. Баранов. – [2-е изд]. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 592 с.
6. Вовк В. Н. Языковая метафора в художественной речи: природа вторичной номинации / В. Н. Вовк. – К. : Наукова думка, 1986. – 142 с.
7. Різун В. В. Теорія масової комунікації / В. В. Різун. – К. : Видав. центр “Просвіта”, 2008. – 151 с.
8. Філатенко І. О. Сучасна політична метафора в російськомовній газетній комунікації України: когнітивно-прагматичний опис : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 “Російська мова” / І. О. Філатенко. – К., 2003. – 20 с.
9. Яворська Г. М. Непевний об’єкт бажання: Європа в українському політичному дискурсі : [монографія] / Г. М. Яворська, О. В. Богомолів. – К. : Видав. Дім Дмитра Бурого, 2010. – 136 с.
10. Худолій А. О. Метафора в мові американських публіцистичних текстів/ А. О. Худолій. – Острог : Вид-во “НаУОА”, 2005. – 192 с.
11. Дацишин Х. П. Метафора в українському політичному дискурсі (за матеріалами сучасної періодики) : автореф. дис. на здобуття наук. канд. філол. наук : спец. 10.01.08 “Журналістика” / Х. П. Дацишин. – Л., 2005. – 18 с.
12. Ольховикова Ю. А. Метафора ветра в американском политическом дискурсе и ее прагматический потенциал при моделировании политической действительности / Ю. А. Ольховикова // Материалы всеросс. науч. конф. [“Межкультурная коммуникация: современные тенденции и опыт”], (Нижний Тагил, 29–30 марта 2006 г.). – Нижний Тагил, 2006. – С. 91–94.
13. Lakoff G. Metaphor and War: The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf [Електронний ресурс] / G. Lakoff. – Режим доступу : http://lists.village.virginia.edu/sixties/HTML_docs/Texts/Scholarly/Lakoff_Gulf_Metaphor_1.html.
14. Баранов А. Очерк когнитивной теории метафоры / А. Баранов, Ю. Караулов // Русская политическая метафора. Материалы к словарю. – М. : Институт русского языка АН СССР, 1991. – 193 с.
15. Чудинов А. П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации / А. П. Чудинов. – Екатеринбург, 2003. – 248 с.
16. Телия В. Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция / В. Н. Телия // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 26–52.
17. Карпенко-Иванова У. Фрейм “вооруженное противостояние” в русской, английской, итальянской культурно-языковой традиции. – К. : Издат. Дом Дмитрия Бурого, 2006. – 232 с.
18. Опарина Е. О. Концептуальная метафора / Е. О. Опарина // Метафора в языке и тексте / отв. ред. В. Н. Телия. – М. : Наука, 1988. – С. 65–67.
19. Яворська Г. М. Дискурс та ідентичність / Г. М. Яворська // Ісламська ідентичність в Україні / [Богомолів О. В., Данилов С. І., Семиволос І. М., Яворська Г. М.]. – К. : AMES, 2005. – С. 80–101.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

20. <http://elections.nytimes.com/2008/president/debates/transcripts/second-presidential-debate.html>
21. <http://abcnews.go.com/Politics/DemocraticDebate/story?id=4670271&page=28>